

II. KLASINĒS VISUOMENĒS BUITIS
IR KULTŪRA

DREVINĖS BITININKYSTĖS REIKŠMĖ FEODALINĖS LIETUVOS ŪKYJE

E. PAULĖKIENE

Feodalinės Lietuvos valstybės liaudies ūkyje bitininkystė šalia kitų žemės ūkio šakų ilgą laiką vaidino svarbų vaidmenį, tačiau darbų, kurie nušviestų drevinės bitininkystės vietą bendrame feodaliniame ūkyje, kol kas nėra. Esama literatūra, liečianti drevinę bitininkystę, yra daugiau etnografinio, o ne ūkinio pobūdžio. Eilėje darbų drevinės bitininkystės ūkinė reikšmė tik paminėta¹, kituose iškeliamas ypatingas vaško vaidmuo lietuvų prekyboje² arba duodamos bendros žinios.

Šio darbo tikslas yra, atsižvelgiant į istorines-geografines sąlygas, nušviesti drevinės bitininkystės ūkį Lietuvoje, išryškinti svarbiausius medaus ir vaško gamybos rajonus, parodyti bitininkystės vietą bendrame feodaliniame liaudies ūkyje. Autorė siekia išnagrinėti Lietuvos miškų, kaip gamtos turto, ūkinės reikšmės kitimą feodalizme, todėl ir straipsnyje kalbama ne apskritai apie bitininkystę, o tik apie drevinę bitininkystę, kuri įeina į miško, kaip gamtos, sąvoką.

Lietuvių gentys, gyvenusios tarp didžiulių girių, anksti pradėjo naudotis miško teikiamomis gėrybėmis, kurių tarpe medus užėmė svarbią vietą. Miškinė bitininkystė Lietuvoje buvo žinoma nuo seniausių laikų³. Klimatas bei mišriųjų miškų vyravimas Lietuvoje sudarė puikias sąlygas Vakarų Europos laukinių bičių veislių paplitimui⁴.

Kadangi Lietuva yra mišriųjų miškų zonos šiaurinėje dalyje, jos miškai nepasižymėjo tankumu. Tarp miškų buvo gausu natūralių pievų, o miškuose perbrendusių medžių, kurių išpuvusiose tuštumose — drevėse bitės rado sau puikias gyvenimo sąlygas. Drevėse, arba uoksuose, veisėsi tik miškinės bitės, todėl dažnai drevinė bitininkystė vadinama miškine.

Žmonėms pradėjus naudotis miškinių bičių darbo vaisiais, prasideda primityviosios bitininkystės etapas. Tuo metu žmogus dar nesirūpino bičių apsauga, o pasitenkino vien medaus ir vaško surinkimu. Išimant medų, bitės būdavo sunaikinamos. Vadinasi, tuo laiku bitininkystės ūkio dar nebuvo.

Didėjant gyventojų skaičiui, augant bitininkystės produktų poreikavimui, iškyla ir bitininkystės ūkinė reikšmė. Primityvioji bitininkystė, kurią lydėjo bičių naikinimas, jau nepatenkina gyventojų. Pamažu natūrali drevinė bitininkystė tampa svarbia, papildoma ūkio šaka.

¹ A. Polujański, *Opisanie lasów królestwa Polskiego i gubernij zachodnich cesarstwa Rosyjskiego*, 2, 97, 149—150, 193, 1854; S. Daukantas, *Lietuvių būdas*, 30, Kaunas, 1935.

² J. Baldauskas, *Bitininkystė Lietuvos praeityje*.— *Lietuviškoji enciklopedija*, 3, 1284—1294, Kaunas, 1935.

³ Lietuvos TSR istorija, 1, 16—27, Vilnius, 1957.

⁴ J. Kriščiūnas, *Bitininkystė*, 178, Vilnius, 1947.

Dėl medžiagos trūkumo pasakyti, kada prasidėjo bitininkystės ūkio vystymasis, sunku. Viena aišku, kad bitininkystės ūkio pradžia reikia laikyti tą momentą, kada žmogus, išimdamas medų iš natūralių drevių, ėmė sąmoningai stengtis, nors ir pačiomis paprasčiausiomis apsaugos priemonėmis, nesunaikinti bičių. Tokį bitininkystės išsivystymo etapą jau galima pavadinti natūralios bitininkystės ūkiu. Jis nereikalavo daug darbo, buvo pigus ir davė didelę naudą.

Tolesnis gamybos jėgų vystymasis vertė gyventojus ieškoti naujų bitininkavimo formų. Natūralios bitininkystės produktai jau negalėjo patenkinti išaugusio poreikio. Lietuvos feodalinės valstybės formavimasis vyko sunkioje kovų aplinkoje. Nuolatiniai karai reikalavo daug pajamų, o pajamos iš žemės ūkio buvo ribotos, nes natūralinio ūkio sąlygomis žemės ūkis, nors ir buvo svarbiausias gyventojų pragyvenimo šaltinis, nebuvo pajamų šaltiniu. Reikalingus mainams produktus teikė medžioklė ir bitininkystė. Taigi, miško teikiama nauda, o ne žemės ūkio produktai feodalizmo pradžioje buvo pagrindinis papildomų pajamų šaltinis.

Tobulėjant žemdirbystei, dirbamų laukų plotai buvo didinami, išdeginant miškus, dėl to mažėjo natūralios drevinės bitininkystės galimybės. Ilgainiui didesnieji natūralių drevių plotai imta papildyti dirbtinėmis drevėmis, kurios pirmiausia pradėtos įrenginėti peraugusiuose ir jau pūvančiuose, o vėliau ir visai sveikuose medžiuose. Tokiu būdu pereinama prie naujo, pažangesnio drevinės bitininkystės ūkio vystymosi etapo, kurį būtų galima pavadinti versliniu.

Daug medžiagos verslinės drevinės bitininkystės ūkiui nušviesti duoda išlikę paminklai — dreviniai medžiai. Gaila, kad kol kas drevinių medžių išaiškinimas ir jų įtraukimas į gamtos paminklų sąrašą vykdomas gana lėtai. Iki 1960 m. pabaigos drevėti medžiai užregistruoti tik Varėnos rajono miškuose. Šiame rajone, vadinamajame „drevių krašte“, yra 49 drevėtos pušys ir trys ąžuolai⁵. Dzūkijos dreviniai medžiai, kaip išlikę drevinės bitininkystės liudininkai, atskleidžia daugelį šio ūkio vedimo, o ypač drevių įrengimo technikos paslapčių. Gamtos apsaugos komitetas prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos yra įtraukęs drevių kraštą į Lietuvos TSR lankytinų vietų sąrašą. Štai kaip buvo įrengiamos drevės, arba uoksai: „Tarp jaunų pušaičių retai išsidėstę stovi storos, nupiautomis viršūnėmis ir išskobtais uokšais pušys. Uoksai iškalti medžių kamienuose vienas aukščiau kito lygiais atstumais. Tai mūsų senolių įrengti aviliai — drevės bitėms veistis. Kiek daug vargo turėjo drevių meistrai, kol 10—15 metrų aukštyje, pakibę ant virvinių kopėčių, vadinamų geiniais, paprastais įrankiais kietoje medienoje iškalė šiuos avilius“⁶.

Visos minėtų medžių drevės yra dirbtinės. Dažniausiai medyje yra po vieną, bet kartais ir po dvi ar tris dreves. Išlikusios drevėtos pušys leidžia teigti, kad uoksai buvo įrengiami sveikuose, augančiuose, puvimui atspariuose medžiuose⁷, nes tik tokios drevės galėjo ilgai išsilaikyti ir pereiti paveldimais iš kartos į kartą. Tinkamiausi medžiai uoksams įrengti buvo 100—120 metų amžiaus. Norint sustabdyti tų medžių augimą į viršų, jų viršūnės būdavo nupiaunamos ir, kad nepūtų, apdengiamos stogeliais. Suprantama, kad uoksai nebuvo rengiami be tvarkos, kur pakliuvo. Matyt, vietą jiems parinkdavo prityrę bitininkai, kurie gerai pažino bičių gyvenimą. Parenkant vietą, svarbu buvo žiūrėti, kad aplinkui būtų geros

⁵ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 22, Vilnius, 1960.

⁶ Mūsų girios, 4, viršelio 4, Vilnius (1959).

⁷ Istoriniuose šaltiniuose dažniausiai minimi uoksai ąžuolų ir pušų medžiuose. Zr. IA ir JLZ.

bičių „ganyklos“, tai yra, kad būtų pakankamai medingų augalų, nes nuo to priklausė medaus ir vaško gausumas. Bitynai negalėjo būti tančiuose miškuose, nes bitės nebūtų turėjusios sau maisto⁸.

Bitininkystės ūkį reguliavo, tvarkė feodaliniai įstatymai. Tos miško dalys, kuriose buvo drevinių medžių, buvo vadinamos drevine žeme (борная земля)⁹. Tokios drevinės žemės, matyt, sudarydavo duoklių apskaičiavimo pagrindą. Deja, autorei nepasisekė surasti medžiagos, parodančios, koks skaičius drevių įėjo į drevinės žemės, nuo kurios buvo mokamos duoklės, sąvoką. Bitynų didumas priklausė nuo jų savininko turtingumo. Bajorai bei stambieji žemvaldžiai turėjo didelius bitynus, kuriuos prižiūrėdavo valstiečiai. Apie didelių bitynų buvimą galima spręsti iš 1522 m. Dauspūdės dvaro bylinėjimosi. Teismui paduotame skunde sakoma, kad „išplėšė 300 bičių šeimų, o, be to, dar sunaikino 500 drevinių medžių“¹⁰. Toks skundo formulavimas rodo, kad ne visose įrengtose drevėse buvo bičių. Santykis tarp tuščių ir su bitėmis drevių buvo 1 : 6¹¹. Taigi, paruoštų uoksų skaičius turėjo būti labai didelis.

Spartus drevinės bitininkystės ūkio vystymasis reikalavo daug patyrusių bitininkų, sugebančių parinkti vietą ir įrengti dreves. Kad Lietuvoje buvo tokių specialistų, rodo 1529 m. nuostatai, kur tarp kitų amatininkų minimi ir drevininkai¹². Liubavskio teigimu¹³, drevininkai buvo didžiojo kunigaikščio ir didikų dvaruose. Iš 1529 m. nuostatų aiškėja, kad drevininkai skyrėsi nuo kitų valstiečių tuo, kad nedavė dėklos, o tik ėjo į talkas. Drevininko prievolė dvarui buvo įrengti ir prižiūrėti dreves. Drevių įrengimas ir jų priežiūra, matyt, buvo Lietuvos drevininkų profesija, nors šalia savo verslo jie vertėsi ir žemės ūkiu. Kad drevininkas Lietuvoje XVI a. buvo vertinamas, matyti ir iš Lietuvos Statuto, kur už drevininko užmušimą turėjo būti sumokėta 40 kapų grašių išpirkos (головщина)¹⁴, tuo tarpu kai kiti amatininkai buvo vertinami po 30 kapų grašių. Vadinas, drevininkas prilygo aukštesniems pareigūnams, tokiems, kaip tijūnas, raktininkas, seniūnas, už kurių nužudymą išpirkos mokėstis taip pat buvo nustatytas 40 kapų grašių. Prisiminus, kad drevininkai buvo žmonės „просторо станы“, aiškėja ypatinga jų verslo reikšmė to laikotarpio liaudies ūkiui.

Drevininkų verslas išliko Lietuvoje gana ilgai. 1641 m. karališkųjų girių ordinacijoje nurodoma, kad niekas neturi teisės rengti karališkose giriose drevių, išskyrus specialiai paskirtus drevininkus, ir tai ne visuose miškuose¹⁵. Dar XVII a. pirmojoje pusėje žinoma valstiečių kategorija — drevininkai, kurie už žemės valaką kaip prievolę turėjo įrengti kasmet po 20 naujų drevių, prižiūrėti bites, išlaikyti spiečių ir paruošti bites žiemai¹⁶.

Versdamiesi savo verslu, drevininkai dažnai buvo bičiuliais, arba sėbrais, tiek savo tarpe, tiek su feodalais; tatau rodo išlikę inventoriai¹⁷. Bičiuliais, arba sėbrais, vadinosi dėl bendro bičių valdymo susibroliaję svetimi žmonės. Bičiuliais galėjo būti bajoras su bajoru, tada jie medų

⁸ Miškinės bitės medų renka nuo augalų, esančių maždaug trijų kilometrų spinduliu.

⁹ Литовская метрика, отд. I. Книги записей, I, 115, 132, СПб., 1910.

¹⁰ Литовская метрика, I, 1087, СПб., 1903.

¹¹ В. А. Перевалов, Из истории лесного хозяйства древней Руси. — Труды института леса, 5, 148, Ленинград, 1950.

¹² LIS, I, 107.

¹³ М. Любавский, Областное деление и местное управление Литовско—Русского государства ко времени издания первого Литовского статута, 323, Москва, 1892.

¹⁴ J. Lappo, 1588 metų Lietuvos statutas, 2, 447, Kaunas, 1938.

¹⁵ Ординация королевских пущ в лестничествах бывшего Великого княжества Литовского, 136, 230, Вильна, 1871.

¹⁶ Ten pat, 101.

¹⁷ Zr. IA, I; JLZ, I.

dalijosi pusiau. Dažniausiai tarp savęs bičiuliavosi valstiečiai. 1645 m. Pervalkos žvejys skundžiasi, kad seniūnas atėmęs iš jo sėbrinių bičių pusę jam priklausiusio medaus, kurį jis gaudavęs iš klebono už šio drevių prižiūrėjimą¹⁸. Bičiulystės paprotys neretai sukeldavo nesusipratimus, ginčus ir tarp bičiulių, nes dažnai vienas kuris nors, išėmęs medų, nenorėdavo jo dalytis su savo bičiuliu¹⁹.

Daugiausia dokumentuose sutinkama minint bičiulines, arba sėbrines, bites, bet pasitaiko ir nuosavų. 1767 m. Rietavo valsčiaus inventoriuje įrašyta 677 nuosavų bičių šeimų (gaspodarskije) ir 305 — bičiulinės²⁰.

Įrengti miškuose bitynai virsdavo juos įrengusio asmens nuosavybė, kuris savo drevinius medžius žymėjo specialiais įkirstiniais ženklais. Net broliai turėjo savo atskirus ženklus. Suženklinti medžiai sudarė drevinę žemę. Įženklintų medžių jau būdavo negalima pasisavinti kartu su pirktą ar dovanota žeme. Įkirstiniai ženklai buvo, matyt, vienintelis drevės nuosavybės įrodymo dokumentas²¹. Pasitaikydavo atvejų, kad seni ženklai būdavo nutašomi ir vietoj jų įkertami nauji²². Tiek dėl to, tiek ir dėl medaus vogimo bei bičių išplėšimo kildavo daug bylų. Tačiau teismo knygos išlikusi negausi medžiaga neleidžia plačiau nušviesti Lietuvoje buvusios drevinių medžių įkirstinių ženklų sistemos. Žinoma, įkirstiniai ženklai turėjo būti pastovūs, nes jie atstodavo dokumentą, kilus ginčui, todėl jie negalėjo būti dažnai keičiami.

Drevinė bitininkystė, besivystydama miškinguose Lietuvos rajonuose, buvo viena iš būdingiausių miškotvarkos organizavimo formų²³. Todėl kaip tik drevinėje bitininkystėje, kaip vienoje iš seniausių miško panaudojimo formų, ir reikia ieškoti miško privatinės nuosavybės atsiradimo pradžių²⁴. Rengiant vis naujas dreves, privatinė miškų nuosavybė plėtėsi, apimdama jau ne vien drevinius medžius, bet ir didesnius miškų plotus. XV a. Lietuvoje miškų, neturinčių savo šeiminkų, jau nebuvo²⁵: visus Lietuvos miškus tarp savęs buvo pasidaliję didysis kunigaikštis, bajorai ir dvasininkija.

Nors miškai ir buvo pasidalyti tarp valdančiosios klasės atstovų, tačiau pastarieji neturėjo teisės į svetimus drevinius medžius. Tai patvirtina ir nerašyta, besiremianti papročiu teisė, rodanti, kad drevių privatinė nuosavybė buvo daug senesnė ir kad jos negalėjo lengvai panaikinti įsigalėjusi privatinė miško nuosavybė.

Svarbus drevinės bitininkystės vaidmuo bendrame krašto ūkyje, valdančiosios klasės suinteresuotumas gauti iš jos kuo daugiau pelno vertė feodalus daryti nuolaidų valstiečiams. Taip atsiranda į mišką įėjimo teisės privilegija. Pirmiausia šias įėjimo į savo miškus privilegijas pradeda dalyti didysis kunigaikštis, o vėliau juo paseka ir kiti. Turintis į mišką įėjimo teisę gali įrengti dreves, kirsti medžius, jei tai reikalinga bitininkystės ūkiui. Tokia padėtis, nors jau vėliau ir varžoma, išliko iki XVI a. pabaigos. XVII a. drevės įrengimas buvo labai ribojamas, o atskiruose arčiau upių esančiuose miškuose visai uždraustas²⁶.

Esant privačiai miškų nuosavybei, įsirengęs dreves svetimoje girioje dažniausiai turėjo atiduoti pusę gaunamo medaus tos girios savininkui.

¹⁸ Zr. IA, 1; JLZ, 6.

¹⁹ Ten pat, 8.

²⁰ Ten pat, 9.

²¹ J. Lappo, 1588 metų Lietuvos Statutas, 2, 380.

²² AVK, 2, 251.

²³ В. А. Перевалов, Из истории лесного хозяйства, 144.

²⁴ Ten pat, 144.

²⁵ Lietuvos istorija, 1, 152.

²⁶ Ординация королевских пущ, 12.

Valstietis patenka į visišką savo valdovo priklausomybę, nors jis ir toliau lieka drevių savininku.

Valdančiosios klasės interesams ginti išleistame Lietuvos Statute taip nusakomos bitynų ir miškų savininkų teisės: „Drevininkai, turintieji dreves didžiojo kunigaikščio, bajorų ar žemvaldžių girioje, turi teisę jomis naudotis. Tačiau, eidami į svetimą girią jų prižiūrėti, neturi teisės neštis ragotinės ir vestis su savimi šunų. Gali neštis kirvį ir peikeną drevėms įrengti.

Išgriuvus medžiui, kuriame buvo įrengta drevė, drevininkas gali avilį išsipiauti ir pasiimti, o medžio kamienas ir viršūnę privalo likti miško savininkui“²⁷.

Šis paragrafas rodo, kad naujus bitynus galėjo įsirengti tik tie valstiečiai, kurie jau nuo seno svetimose giriose turėjo bitynus. Šie bitininkai, remiantis papročiais, turėjo įėjimo į svetimus miškus teisę. Kita grupė gyventojų, kurie neturėjo bitynų, o norėjo juos įsigyti, turėdavo už nustatytą mokesť gauti miško savininko leidimą. Tokiu būdu miškas su visais gamtos turtais priklausė privačiam asmeniui, išskyrus drevinius medžius, kurie buvo bitininkų nuosavybė. Tokia padėtis dažnai sukeldavo nesusipratimus: valstiečiui, turinčiam bityną svetimame miške, kaskart sunkiau buvo į jį įeiti, nepaisant to, kad Statutas ir suteikė tam teisę.

Bitininko nuosavybę saugojo įstatymai. Statute pasakyta: „Už drevinio medžio (ąžuolo, pušies ar kurio nors kito) nukirtimą ar sudeginimą imama tokia bauda: jeigu medis buvo su bitėmis — 2 kapos grašių, be bičių — 1 kapa grašių“²⁸.

Bičių išplėšimas, medaus išėmimas atskirais atvejais buvo baudžiamas net mirties bausme. Suprantama, mirties bausmė buvo taikoma tik valstiečiams. Visi įstatymai saugojo privatinę feodalo nuosavybę, tuo tarpu valstietis buvo išnaudojamas, apiplėšiamas, atimant iš jo didesnę dalį medaus, ir tai buvo laikoma savaime suprantamu reiškinium²⁹.

Jau nuo XVI a. atsiranda aukštesnė bitininkystės forma — sodybinė. Sodybinės bitininkystės greitesnį plitimą apsprendė krašto istorinės-ekonominės sąlygos. Valstiečiai, neturėdami savo miškų, neturėjo bazės drevinės bitininkystės vystymui, o įėjimas į svetimus miškus kuo tolyn, tuo labiau buvo ribojamas. XVI a. išauga medienos paklausa užsienio rinkoje, o drevinė bitininkystė sužalodavo geriausius medžius, todėl jau nuo 1641 m. draudžiama karališkose giriose rengti naujas dreves³⁰.

Pradėjus plisti sodybinei bitininkystei, pusinio medaus jau nebuvo reikalaujama. Šis motyvas, matyt, buvo svarbiausias akstinas sodybinei bitininkystei vystytis. Žinoma, atskiri feodalai reikalavo atiduoti pusinį medų ir nuo sodybinių bičių³¹.

Dažnai su tokiu reikalavimu valstiečiai nesutikdavo ir mėgino skystis, remdamiesi „senove“. Pavyzdžiui, iš 1782 m. Palangos seniūnijos valstiečių ir miestelėnų skundo, kuriame pasakyta, kad „nepasitenkinęs medaus duokle iš miškinų drevių, bet dar reikalaujantis pusės medaus iš naminių bičių kelmų“³², matyti, jog valstiečiai anksčiau nuo sodybinių

²⁷ J. Lappo, 1588 metų Lietuvos Statutas, 2, 382—383.

²⁸ J. Lappo, 1588 metų Lietuvos Statutas, 2, 383.

²⁹ Pusinis medus Lietuvoje buvo imamas, remiantis „senove“, t. y. papročio teise. Pusinio medaus papročio teisė atsirado kartu su bičiulyste. Esant privatinei miškų nuosavybei, įrengęs dreves svetimuose miškuose turėjo duoti savininkui pusę medaus. Valdovas panorėjęs galėjo paimti už užmokesť ir antrą pusę. Taigi, tarp bičiulinio pusinio medaus ir pusinio duoklinio medaus yra didelis skirtumas. Pirmuoju atveju tai reiškė draugystę, antruoju — prievartą.

³⁰ Ординация королевских пущ, 12, 61, 34, 82.

³¹ LVMG, 2, 155, 156.

³² LVMG, 2, 155, 156.

bičių pusinio medaus nemokėjo. Tokia padėtis iki XVIII a. pabaigos galėjo būti išlikusi tik Žemaitijoje, nes likusioje Lietuvos dalyje 1636 m. asesorių teismo nutarimu pusinį medų valstiečiai turėjo duoti tiek nuo drevinių, tiek ir nuo sodybinių bičių³³.

Bitynams esant prie namų, pasidarė lengviau bites prižiūrėti ir apsaugoti, dėl to padidėjo iš bitininkystės gaunama nauda. Visos minėtos aplinkybės ir nulėmė, kad nuo XVI a. šalia drevinės bitininkystės pradėjo plisti nauja, pažangesnė bitininkystės ūkio forma.

Feodalinės Lietuvos valstybės išde iš bitininkystės ūkio gaunamos pajamos sudarė žymų bendros gaunamų pajamų sumos procentą. Drevinė bitininkystė svarbią ūkinę reikšmę išlaikė ilgus amžius.

Daug medžiagos, padedančios geriau nušviesti šią ūkio šaką, aptinkame Lietuvos kunigaikščių ir Ordino sutartyje. Jau 1379 m. Jogaila ir Kęstutis, sudarydami su Ordinu taikos sutartį, į ją įtraukia straipsnį apie bitininkystę. Pagal sutartį šešių Užnemunės kaimų gyventojai šešias mylias nuo Nemuno galėjo laikyti bites ir kitokią naudą imti³⁴. Dar aiškiau bitininkystės ūkinę reikšmę nusako 1410 m. Žemaitijos bajorų skundas Vakarų Europos valdovams. Skunde sakoma: „... vokiečių ordino broliai iš Prūsijos, po to kai ėmė valdyti mūsų žemę... ėmė... savintis mūsų tėvonijų valdas, kurias turėjome nuo savo tėvų, senelių ir prosenelių, ir grobti jas savo naudai, o mūsų pelną mažinti, atimdami iš mūsų visus bitynus ir kitus mūsų pragyvenimo šaltinius...“³⁵ Iš šio skundo aiškėja, kad bitininkystė bajorams davė didelę naudą, nes ji priskiriama prie pagrindinių pragyvenimo šaltinių.

Pagrindiniai bitininkystės produktų (medaus ir vaško) gamintojai feodalizme buvo valstiečiai. Natūralinio ūkio sąlygomis jų ūkio produktai duoklių pavidalu patekdavo į valstybės išdą arba tenkino atskirų feodalų poreikius³⁶.

Ilgą laiką Lietuvoje vyravo mokesčiai natūra, kurie priklausė nuo krašto ekonominio išsivystymo laipsnio, nuo istorinių-geografinių sąlygų. Šie mokesčiai buvo labai nevienodi. Dažnai duoklės buvo imamos tais produktais, kurie buvo reikalingi natūraliniam feodaliniam ūkiui. Medaus duoklės buvo viena iš plačiausiai paplitusių mokesčių natūra formų.

Daugiausia ši duoklė priklausė nuo geografinio drevinės bitininkystės ūkio pasiskirstymo. Prie miškų gyvenantieji valstiečiai duoklę davė medumi. Jų duodamų duoklių dydis priklausė nuo medaus kokybės (liepų medaus duodavo mažiau) ir nuo rajono gamtinių sąlygų. Kaip tik šiomis aplinkybėmis ir galima paaiškinti nevienodas medaus duokles, kurios buvo mokamos įvairaus svorio matais: luknomis, mednyčiomis, ušėtkais, bezmėnais ir t. t.

Drevininkai buvo nelaisvi, jie buvo visiškoje pono priklausomybėje; tai matyti iš Vytauto 1429 m. rašto, kuriame jis prašo Ordiną gražinti pabėgusius duoklininkus-drevininkus³⁷.

Jogaila, 1387 m. dovanodamas Vilniaus dvasininkijai žemę, iš savo valdų duoda ir drevininkus su *unam pullam mellis* — medaus duokle³⁸. Drevininkai, kaip buvo minėta, be savo pagrindinio verslo — bitininkystės, dirbo žemę, kurią iš valdovo gaudavo už mokesčių medumi.

³³ Ординация королевских пущ, 237.

³⁴ Kodex Dyplomatyczny Litwy (1253—1433), 53—55, Wrocław, 1845.

³⁵ LIS, I, 65.

³⁶ Bažnytiniai dvarai nuo mokesčių valstybei buvo atleisti 1387 m. Jogailos duota privilegija, o kitų feodalų dvarai — 1434 m. privilegija.

³⁷ Codex Epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae (1376—1430), 869, Cracoviae, 1882.

³⁸ Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений 1387—1710, I, № 1, Вильно, 1858.

Žymi dalis medaus buvo gaunama kaip mokesčiai už tuščias žemes (пустовщина), kurias „за медницу пашут“. Priklausomai nuo paimtos žemės dydžio kito ir duoklė. Tokia medaus mokesčio forma už žemę įsigalėjo XVI a.³⁹

Trečia medaus duoklės forma — pusinis medus. Atsiradęs kartu su bičiųulyste, jis iš pradžių rėmėsi gilia draugyste ir buvo visiškai nepriklausomas nuo pono, vėliau, matyt, atsiradus privatei miškų nuosavybei, pusinis medus buvo paverstas duokle. Bitininkas nuo drevinių bičių turėjo atiduoti pusę medaus, o, jei tai buvo bičiųulinės bitės, likusią pusę pasidalyti su bičiųliu. Taigi, bičiųulyste parentas pusinis medus XVI a. virsta duokle. Šią duoklę davė visi laikę bites valstiečiai.

Atskiruose rajonuose buvo dar viena medaus duoklių rūšis, būtent, kada valstiečiai šalia kitų pagrindinių duoklių dar turėjo duoti ir medaus. Nemaži medaus kiekiai buvo surenkami pasėdžiams. Ši duoklės forma ilgiausiai išsilaikė Žemaitijoje.

Visomis suminėtomis duoklių formomis didžiausią medaus dalį gaudavo dvasininkija ir feodalai, nes privačių dvarų buvo daugiau, negu valstybinių. Iš 1547 m. surinktų Telšių valsčiuje išdui mokesčių medaus duoklės sudarė tik 2,1% visų pajamų⁴⁰. 1581 m. Tytuvėnų dvaro valstiečiai nuo valako mokėjo įvairių duoklių po 1 kapą 5 grašius. Šių mokesčių tarpe medaus duoklės sudarė 2,6%⁴¹. Iš Veliuonos valsčiaus ir miestelio 1537 m. buvo gauta 63 kapos 32 grašiai įvairių mokesčių, kurių tarpe medaus duoklės sudarė 16 kapų 30 grašių. Tokiu būdu, Veliuonos valsčiuje medaus duoklės bendroje sumoje sudarė 26% visų pajamų⁴². Dar didesnę procentą (iki 72%) medaus duoklė sudarė Surviliškio valsčiaus valstiečių mokesčiuose.

Žymiai didesnės išdo pajamos už medų buvo gaunamos iš duoklininkų, kurie mokesčius mokėjo medumi ir kiaunių kailiukais. Pavyzdžiui, 1542 m. Šiaulėnų dvare iš 38 duoklininkų buvo gaunama po 12 grašių kiauninių pinigų ir 60 bužų⁴³ medaus⁴⁴. Apskaičiavus paaiškėja, kad nuo tarnybos buvo gaunama 1 kapa 34 grašiai už medų ir 12 grašių kiauninių. Reikia pastebėti, kad jau 1619 m. Šiaulėnų dvaro prievolės iš esmės pakito. Vietoj anksčiau reikalautų pinigų už medų iš turinčiųjų bites imta reikalauti pusės medaus⁴⁵. Matyt, badas ir karai išnaikino bites, o drevininkai išmirė. Tokią prielaidą daryti įgalina 1537 m. Dirvėnų valsčiaus duoklių surašymo įrašas: „а медь теж пресный отбыл, поведает пристав, им бортник вымер и пчелы теж померли“⁴⁶.

Pusinio medaus privalomas davimas nuo XVII a. virto įstatymu, todėl neišliko jokių skaitmenų, parodančių gaunamą medaus kiekį.

Panagrinęjus buvusią mokesčių sistemą Lietuvoje, paaiškėjo kai kurie geografinio bitininkystės išsidėstymo bruožai. Medaus duoklės atskirose Lietuvos dalyse buvo labai nevienodos. Tai, matyt, priklausė nuo bitininkystės išsivystymo atskiruose teritoriniuose vienetuose. Duoklininkai, mokantieji mokesčius medumi, aptinkami ne visoje Lietuvoje. Didesnę jų daugumą buvo Žemaitijoje, Dzūkijoje ir tose Lietuvos dalyse, kur augo mišrieji

³⁹ Zemaičių valstiečių prievolių surašymas. 1537—1538 m. Surinko prof. K. Jablonskis 1953 m. (toliau — Prievolių surašymas). Rankraštis Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institute.

⁴⁰ LIS, I, 128.

⁴¹ LIS, I, 182.

⁴² Prievolių surašymas, 1537.

⁴³ Bužas, reikia manyti, buvo lygus 2 medkubiliams, nes 1537 m. bužas medaus kainavo kapą grašių, o medkubiliis — 30 grašių.

⁴⁴ LA, I, 21.

⁴⁵ LIS, I, 189.

⁴⁶ Prievolių surašymas, 1537, 54.

miškai. Iš to galima padaryti išvadą, kad medaus duoklininkai galėjo būti tik miškinguose, gerai išvystytose drevinės bitininkystės rajonuose. Kitu atveju valdžiai būtų buvę nenaudinga paskelbti duoklininkais tuos gyventojus, kurie nesiverstė bitininkyste. Iš nagrinėtų duoklių sistemos išryškėja, kad jau XVII a. bitininkystės ūkinė reikšmė mažėja. 1839 m. Telšių apskrityje bitininkystė buvo labai nežymi, vos tepatenkinusi vietos medaus ir vaško poreikavimą⁴⁷.

Istorinės-geografinės sąlygos ankstesniais amžiais buvo labai svarbus faktorius geografiniam bitininkystės ūkio išsidėstymui Lietuvoje. Susidariusios nepalankios istorinės aplinkybės (nuolatiniai Kryžiuočių ordino užpuolimai) nulėmė tai, kad plačiame miškų ruože, kuris skyrė Lietuvą nuo Prūsijos, bitininkystės ūkis buvo menkai išvystytas. Po Ordino sutriuškimo prasidėjęs Užnemunės kolonizavimas sutapo su išaugusiu užsienio rinkoje medienos poreikavimu, todėl ūkiniu atžvilgiu rengti dreves ne tik neapsimokėjo, bet net buvo draudžiama⁴⁸. Tokiu būdu Užnemunėje anksčiau, negu kitur Lietuvoje, plito sodybinė bitininkystės forma. Šalia jos buvo praktikuojama ir drevinė — natūraliuose uoksuose, tačiau jos ūkinė reikšmė buvo nežymi.

Taigi, jau XVI a. Lietuvoje išsiskyrė svarbesnieji bitininkystės ūkio rajonai, kurie sunyksta XVIII—XIX a. pradžioje, nykstant drevinei bitininkystei. Ilgiausiai drevinė bitininkystė išsilaikė smėlingoje bei žvyrinčioje pietryčių Lietuvos lygumoje, nes dėl dirvožemio nederlingumo Dzūkijoje išliko didesni miškų masyvai. Gudų girioje (Varėnos raj.) iki mūsų laikų išliko drevinių medžių, o su jais kartu ir šio buvusio labai svarbaus verslo liekanų. Šiame rajone senesni žmonės dar gerai prisimena drevinę bitininkystę, nes ne vienas iš jų jaunystėje vertėsi šia ūkio šaka. Apie tai liudija išlikę įvairūs darbo ir kopimo įrankiai, kaip geiniai (pintos virvės) ir kt. Prieš keletą metų Musteikių kaime, Varėnos raj., medžių drevės dar buvo laikomos bitės. Taip ilgai užsilikęs drevinės bitininkystės verslas Dzūkijoje paaiškinamas nepalankiomis, palyginus su kitais Lietuvos rajonais, fizinėmis-geografinėmis sąlygomis, kurios ir lėmė ekonominį šio rajono atsilikimą. Dzūkija dar po Didžiojo Tėvynės karo buvo lyg ir įvairiausių senienų muziejus, gyvas praeities liudininkas. Tai vienintelis Lietuvos TSR kampelis, kuriame miško, kaip gamtos turto, teikiama nauda — drevinė bitininkystė, medžioklė, grybai, uogos, vaistinių augalų rinkimas, o ne žemdirbystė — buvo vienas iš svarbiausių valstiečių pragyvenimo šaltinių.

Medus ir vaškas — tai pagrindiniai bitininkystės produktai, jau nuo seno turėję praktinę reikšmę. Šiais produktais valstietis duodavo duokles. Medus jau nuo seniausių laikų naudojamas maistui, įvairių gėrimų ir ypač midaus, kuriuo garsėjo Lietuva, gamybai. Medus buvo produktas, už kurį valstietis gaudavo pačių reikalingiausių prekių: druskos ir geležies. Didžiulę ūkinę reikšmę turėjo ir antrasis bitininkystės produktas — vaškas. Patys didieji vaško vartotojai krašto viduje buvo liejyklos, kuriose buvo naudojamos vaškinės liejimo formos, taip pat vienuolynai, bažnyčios, naudoję vašką daugiausia žvakių gamybai. Daug vaško būdavo sunaudojama kanceliarijose antspaudams, kurie būdavo įvairaus dydžio ir svorio. Pavyzdžiui, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje yra antspaudų, sveriančių nuo 30 iki 200 g. Vienas Palangos bažnyčiai bajorų dovanojamų žemių raštas turėjo 21 prikabinamą po 60 gramų sveriantį antspaudą, iš kurių iki mūsų dienų išliko 15 antspaudų. Prie kitų dokumentų išlikusių antspaudų skaičius mažesnis. Prikabinami antspaudai at-

⁴⁷ LIS, 1, 133.

⁴⁸ Ординация королевских пущ, 34, 61, 220.

stodavo parašus. Vadinas, kiek turėjo būti parašų, tiek būdavo prikabinama antspaudų.

Nepaisant to, kad svarbiausias medaus ir vaško tiekėjas buvo valstietis, jo ūkyje šio produkto likdavo mažai.

Bitininkystės vystymas didesnių papildomų išlaidų nereikalavo, todėl medaus ir vaško savikaina negalėjo būti didelė. Tačiau medaus ir vaško kainos buvo aukštos dėl daugelio pridedamųjų mokesčių ir rinkliavų, kurios buvo imamos nuo valstiečių parduodamų prekių. Feodalai jokių pardavimo mokesčių nemokėjo ir savo prekes dažniausiai eksportuodavo į užsienį. Valstietis ne visada galėjo savo prekes laisvai parduoti, nes jis buvo pono priklausomybėje. Jei ir susidarydavo galimybė parduoti, papildomos pardavimo rinkliavos mažino realias iš bitininkystės gaunamas valstiečių pajamas.

Štai kai kurios 1588 m. Lietuvos Statute ir inventoriuose minimos produktų kainos:

Prekės pavadinimas	Kaina	Prekės pavadinimas	Kaina
Arklis	2 kapos grašių	Statinė avižų	10 grašių
Medkubilis ⁴⁹ medaus	kapa grašių	Kirvis	6 grašiai
Statinė rugių	24 grašiai	Nupenėta kiaulė	kapa grašių

Iš lentelės matyti, kad nupenėta kiaulė ir medaus medkubilis kainavo po kapą grašių; vadinas, medaus kaina buvo gana aukšta.

Jau nuo seniausių laikų Lietuva garsėjo savo midumi. Midus Lietuvoje buvo labai paplitęs, ir jo gamybai buvo sunaudojama daug medaus. Pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose midų mini IX a. anglų keliautojas Vulfstanas, sakydamas, kad Lietuvoje turtingieji geria kumelės pieną, o neturtingieji ir vergai — midų⁵⁰. Apie plačią midaus gamybą Lietuvoje nurodo M. Mechovskis⁵¹, Dusbargas⁵², rašoma 1613 m. M. Radvilos išleistame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapyje⁵³.

Iš midaus buvo gaunamos didelės pajamos, todėl jo gamyba ir pardavinėjimas gana anksti tapo valstybės monopoliumi. Midų gaminti ir pardavinėti galėjo ne kiekvienas, o tik turintis tam teisę. 1432 m. Žygimantas Kęstutaitis suteikė Vilniaus miestui midaus gamintojų ir pardavimo privilegiją⁵⁴, o tai reiškė, kad visos gaunamos už midų pajamos atitenka magistratui. Iš 1514 m. Žygimanto rašto matyti, kad Vilniuje, taip pat ir kituose Lietuvos miestuose, buvo midaus gamintojų tarnybos, iš kurių nauda ėjo valstybei. Karalius net savo raštu duoda Antakalnyje tuščią žemę už midaus gamybos tarnybą. Šias taisykles prižiūrėti buvo paraktininko pareiga⁵⁵. XVI a. midaus gamyba buvo labai suvaržyta. Valstiečiai be mokesčio ir priežiūros savo reikalams midaus pasigaminti jau negalėjo, nes valdžiai tai buvo nepajaminga. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto amatinkų cechai ir brolijos tik šešis kartus per metus, savo švenčių proga nemokamai galėjo pasigaminti midaus ir, jei kartais jo likdavo, per tris dienas galėjo jį parduoti. Cechai ir brolijos šia lengvata plačiai naudojosi,

⁴⁹ Medkubilis apytikriai turėjo 50 kg.

⁵⁰ LIS, 1, 22.

⁵¹ М. Меховский, Трактат о двух Сарматиях. Русский перевод С. А. Аннинского, 100—111, М.—Л., 1936.

⁵² LIS, 1, 28.

⁵³ LIS, 1, 222—223.

⁵⁴ МАР, Rankr. skyr. VPR-24.

⁵⁵ Акты Литовского-русского государства, 1, 158, Москва, 1899.

nes iš to jie, matyt, turėjo nemažą pelną. Tai atsispindi žemiau pateikiamoje lentelėje.

Midaus gamyba brolijose⁵⁶

Metai	Odininkų	Magistrato narių	Pirklių
1611	430 medkubilių	1303 medk. 5 gorčių	820 medk.
1612	352 „	854 „ „ „	720 „
1613	165 „	537 „ „ „	742 „
1614	250 „	857 „ „ „	484 „

Tokio didelio midaus kiekio brolija savo šventėms nesunaudodavo, o didesnę jo dalį parduodavo. Vien tik odininkų brolija už parduotą midų 1613 m. gavo 36 kapas grašių, o 1614 m.—188 kapas grašių pelno⁵⁷. Atitinkamą pelną gavo ir kitos brolijos. Daug midaus sunaudodavo feodalai ir didžiojo kunigaikščio dvaras. Pavyzdžiui, 1544 m. kas savaitę Žygimanto Augusto dvare buvo išgeriama po 30 statinių alaus ir 30 statinių midaus⁵⁸. Tai buvo labai didelė prabanga tuo metu, kai Lietuvoje jau ketveri metai siautė badas ir žmonės masiškai mirė.

XVI a. midaus gamyba daugiausia koncentravosi didesniuose miestuose, dvaruose ir vienuolynuose, kuriuose buvo gausu seno, išlaikyto midaus. Ypač plačiai buvo pagarsėjęs Kauno gamybos midus. Jis buvo paplitęs Lietuvoje, Lenkijoje ir Prūsijoje. Tai visai suprantama, nes, kaip buvo aukščiau nurodyta, Kauno apylinkės buvo vienas iš bitininkystės rajonų, ir gyventojai čia jau nuo seno turėjo midaus gamybos įgūdžių.

XVII—XVIII a. midaus gamyba, nykstant drevinei bitininkystei, mažėjo. Be to, prie midaus gamybos sumažėjimo prisidėjo padidėjęs valstiečių baudžiavinis išnaudojimas. Dvarininkai ėmė gaminti degtinę ir vertė baudžiavinius ją pirkti, nes midaus gamyba dėl medaus brangumo jiems neapsimokėjo. Taip midus, tradicinis lietuvių gėrimas, ilgus amžius garsinęs Lietuvą, nustojo savo reikšmės. Tik Tarybų Lietuvos dvidešimtmečio proga 1960 metais Anykščių vyno fabrikas vėl atgaivino šio tradicinio lietuvių gėrimo gamybą.

Medaus ir vaško prekyba Lietuvoje žinoma nuo seniausių laikų⁵⁹. Į kitus kraštus daugiausia būdavo išvežamas vaškas, kaip labai patogi transportinė prekė. Gyva prekyba bitininkystės produktais vyko ir krašto viduje. Jau iš medaus produktais mokamų duoklių aiškėja, kad geriausiai išvystyta bitininkystė buvo Žemaitijoje. Tai iš dalies parodo 1409 m. pradžioje kryžiuočių viršininko Žemaitijoje uždraudimas jai prekiauti su Aukštaitija gyvuliais ir medumi. Svarbiausios Hanzos prekės iš Lietuvos buvo: medus, vaškas bei miško medžiagos. M. Liubavskio nuomone, XVI a. vaškas buvo viena svarbiausių iš Lietuvos išvežamų prekių⁶⁰. Herberšteinas, keliaudamas į Maskvą per Lietuvą 1517 m., rašė, jog lietuviai „gausiai turi vaško, medaus ir pelenų, kurių didžiausią dalį išveža į Dancigą, o iš ten į Olandiją“⁶¹. Minėtas autorius kartu pabrėžia aukštą lietuviško medaus kokybę. „Sakoma, niekur nėra geresnio ir skanesnio medaus, kuris turėtų mažiau vaško ir būtų baltesnis už tą, koks randamas Žemaitijoje“⁶².

⁵⁶ Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, 10, 234, Вильно, 1874.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ LIS, 1, 124.

⁵⁹ Lietuvos TSR istorija, 1, 27—28.

⁶⁰ M. Любавский, Областное деление, 322.

⁶¹ S. Herberstein, Rerum Moscovitarum Commentarius, 106, Basileae, 1556.

⁶² Ten pat, 114.

Vaşkas viduramžiais dažnai buvo mokėjimo priemonė ir, kaip lengva ir negandanti prekė, visada turėjo didelę paklausą.

Vaşko apdirbimas ir prekyba jau nuo seno buvo valdžios monopolizuota. Valdžios rankose buvo vaškinės ir vaško tirpyklos. Vaškinės buvo prie dvarų, jose dirbo baudžiavinkai. Vaškinėse jis buvo suspaudžiamas į gabalus. Iš čia vaško gabalai patekdavo į vaško apdirbimo įmones, kuriose jis buvo tirpinamas, filtruojamas ir formuojamas. Sutirpintas vaškas buvo specialiame ceche antspauduojamas apdirbimo įmonės antspaudu. Be šio antspaudu, vaško gabalai turėjo ir savo savininkų ženklus. Tokie gabalai dar buvo apdailinami, išdažomi ir išpaišomi. Taip paruoštas vaško gabalas buvo vadinamas *akmeniu* (14,4 kg). Buvo vaško gabalų, kurie svėrė net keliolika akmenų. Apdirbti vaško gabalai turėjo dar ir brokuotojų ženklus, kadangi, dėl vaško brangumo rinkoje pasitaikydavo jo falsifikatų. Tik minėtu būdu paruoštą vašką buvo galima parduoti. Kadangi už vaško paruošimą reikėjo mokėti pinigais arba natūra, valstiečiai dažnai savo vašką slaptai parduodavo pirkliais, kurie savo rizika, stengdamiesi apeiti muitines, gabeno jį į užsienį. Sugavus tokį pirklį, visas vaškas iš jo būdavo atimamas.

Svarbiausi vaško apdirbimo centrai buvo Kaunas ir Vilnius, kur jis suplaukdavo iš visos Lietuvos.

Vaşkas, būdamas viena svarbiausių prekių, buvo apdėtas išvežamaisiais mokesčiais, kurie išde sudarė labai svarbią ir pastovią pajamų dalį. Vien iš Vilniaus muitinės 1518—1522 metų laikotarpyje buvo gauta už pravežtus 65 387 akmenis vaško 6538 kapos 42 grašių maito. Iš Kauno muitinės 1507—1508 ir 1518—1522 m. laikotarpyje gauta 654 kapos nuo 6609 akmenų⁶³.

Muito mokestis nuo akmenų vaško buvo 6 grašiai. Be pagrindinių maito mokesčių, buvo dar ir papildomų, pavyzdžiui, nuo 6 akmenų vaško reikėjo mokėti po vieną grašį muitininkui. Dideli vaško kiekiai buvo išvežami ir be maito. Per Kauno muitinę aukščiau minėtais metais buvo praleista be maito 68 080 akmenų vaško.

Štai dešimties metų laikotarpio pajamos, gautos iš Vilniaus vaškinės⁶⁴:

1573 m.	1480 kapų	14,75 grašio	1578 m.	1448 kapų	56,5 grašio
1574 „	1714 „	59,4 „	1579 „	1213 „	10,9 „
1575 „	1675 „	1,7 „	1580 „	1087 „	— „
1576 „	1559 „	19,5 „	1581 „	1189 „	45 „
1577 „	1309 „	38,5 „	1582 „	1062 „	56,5 „

Taigi, Vilniaus vaškinė iki 1580 m. gaudavo palyginti pastovias pajamas, kurios nuo XVI a. pabaigos mažėjo.

Lietuvos vaško prekyba daugiausia ėjo per Rygos⁶⁵, Klaipėdos, Poznanės, Karaliaučiaus ir Dancigo (Gdansko)⁶⁶ uostus. Kokios didelės vaško partijos buvo išvežamos iš Vilniaus, rodo tas faktas, kad vienas Karaliaučiuje sulaukytų pirklį turėjęs vaško net už 3000 kapų grašių⁶⁷.

Lietuvoje vykę nuolatiniai naikinamieji karai ir gaivalinės nelaimės — badas bei maras — atskiruose rajonuose smarkiai išnaikino gyventojus. Neprižiūrimos bitės sunyko, o kitas badmečiu patys gyventojai sunaikino. Krašte susidariusios nepalankios bitininkystei sąlygos mažino lietuviškojo

⁶³ M. Довнар-Запольский, Государственное хозяйство великого княжества Литовского при Ягеллонах, 1, XXXVIII—XXXIX.

⁶⁴ Ten pat, XLI.

⁶⁵ A. Сапунов, Западная Двина, 286, Витебск, 1893.

⁶⁶ A. Wawrzynczyk, Studia z dziejów handlu Polski z wielkim księstwem Litewskim i Rosją w XVI wieku, 44—45, Warszawa, 1956.

⁶⁷ L. Koczyll, Handel miasta Poznania do pol. XV w., 338, Poznań, 1930.

vaško pasiūlą užsienio rinkoje. Mažėjo ir jo paklausa, nes patalpų apšvietimui pradėta naudoti žibalas ir lajus.

Medus užsienio rinkoje tokios didelės paklausos kaip vaškas neturėjo. Dideli kiekiai jo buvo sunaudojami šalies viduje.

Vystantis gamybinėms jėgoms, kylant liaudies ekonominiam ir kultūriniam lygiui, kinta bitininkystės ūkinė reikšmė. Drevinė bitininkystė, miško, kaip gamtos turto, sudėtinė dalis, jau XVII a. nebetenka savo pirminės, o XVIII a. ir bet kokios ūkinės reikšmės. Ją pakeičia pažangesnė sodybinė bitininkystė, kuri, nuo 1851 m. pradėjus naudoti rėminius avilius, duoda vis didesnį pelną.

PREKYBA LIETUVOS KAIME XVIII a.

M. JUCAS

Apie XVIII a. Lietuvos valstiečių prekybą rašyta labai nedaug. Tai galima paaiškinti šaltinių trūkumu ir buržuazinės istoriografijos pažiūra į baudžiavinį Lietuvos kaimą. Valstiečių, kaip vieno visuomenės luomų, istorija buvo nagrinėjama atitraukta nuo mokslo apie visuomenines formacijas ir klasinę jų struktūrą. Vis dėlto buvo iškelti ir nušviesti valstiečių žemėvaldos, prievolių ir samdomo darbo kaime panaudojimo klausimai¹.

Tarybinius istorikus, tyrinėjusius to laikotarpio Lietuvos valstiečių istoriją, domino klausimai, susiję su vidaus rinkos formavimusi, ryšiai su užsienio rinka ir jų įtaka socialinių santykių raidai kaime². Daugiau tyrinėta XVI—XVII amžių Lietuvos miestų ir miestelių istorija ir jų įtaka kaimui³. Apie XVIII a. valstiečių ryšius su rinka beveik nieko nėra rašyta.

Šaltiniai šiam klausimui nušviesti yra labai negausūs. Apie palivarkinį ūkį sužinome iš dvarų pajamų ir išlaidų knygų. O valstiečio pajamų ir išlaidų niekas neskaičiavo. Dvaras domėjosi valstiečio ūkiu ir jo turto tik tiek, kiek jam rūpėjo savalaikis prievolių ir mokesčių sumokėjimas. Valstiečių pabėgimo, epidemijų metais išmirimo, nuskurdimo ir iš ūkių išvairavimo, feodalų tarpusavio kovų dėl valstiečių ir jų turto atvejais būdavo surašomas valstiečių turtas. Panašiuose turto aprašymuose ir galima aptikti žinių, ką valstietis pirkosi iš miestelių pirklių ar artimiausios smuklės. Apie valstiečių prekybą sužinome taip pat tik iš šalutinių šaltinių — sutarčių dėl smuklių nuomos, susirašinėjimų tarp ekonomų ir dvarų savininkų, dvarų savininkų instrukcijų ekonomams, inventorių, dvarų nuomos sutarčių ir pagaliau iš pačių valstiečių skundų. Nieko neduoda valstiečių prekybos klausimu muitų knygos, nes jose buvo užrašomi bendri, daugiausia iš palivarkų į užsienį išvežamų žemės ūkio produktų skaičiai.

Apie prekinę XVIII a. Lietuvos valstiečių pagamintų produktų dalį nėra jokių statistinių duomenų, nes tuomet valstiečių išvežamų į rinką javų atliekų niekas neregistravo. Ir apie palivarkinio ūkio prekinę ir natūrinę dalį taip pat labai mažai nežinome. Vargu ar tektų abejoti, jog didžioji dalis palivarkuose pagamintų javų ėjo į užsienio rinką. Dalis jų užsienio rinkoje buvo realizuojama taip pat ir degtinės pavidalu.

¹ W. Wiczepek, *Z dziejów ustroju rolnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII w.*, Poznań, 1929; A. Żabko-Potopowicz, *Praca najemna i najemnik w rolnictwie w Wielkim Księstwie Litewskim w wieku osiemnastym*, Warszawa, 1929; St. Kościalkowski, *Ze studjów nad dziejami ekonomji królewskich na Litwie*, Wilno, 1941; W. Conze, *Agrarverfassung und Bevölkerung in Litauen und Weissrusland*, Leipzig, 1940.

² Д. Л. Похилевич, *Крестьяне Белоруссии и Литвы в XVI—XVIII вв.*, Львов, 1957.

³ St. Aleksandrowicz, *Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i w I połowie XVII wieku.* — *Rocznik Białostocki*, 1, 63—130, Białystok, 1961.